

Ədalət zəfər çalacaq...

Qərbi azərbaycanlıların əsrlər boyu üzləşdiyi haqsızlıqlar bu gün də tarixin ağır rılı səhifəsi kimi yaddaşlarda qalır. Azərbaycanlıların öz tarixi yurdlarından məcburən çıxarılması və hüquqlarının kobudcasına pozulması yüz ildən artıqdır davam edən dərin bir problemə çevrilib.

Bu prosesin kökləri çar Rusiyasının Cənubi Qafqazı işğal etməsindən sonra ermənilərin Qərbi

Azərbaycana kütləvi şəkildə köçürülməsi ilə başlayıb. Əslində bu köç siyasəti sıradan bir hadisə deyil, düşünülmüş strateji addım idi. Tarix sübut edir ki, ermənilərin süni şəkildə bu bölgəyə yerləşdirilməsi azərbaycanlıların yurdlarına edilən təcavüz olub. Nəticədə soydaşlarımız öz torpaqlarında qonaq vəziyyətinə düşdülər, onların hüquqları əllərindən alındı. Bölgədə ermənilərin sayının artırılması, demografik vəziyyətin dəyişdirilməsi ilə azərbaycanlılara təzyiqlər gücləndi.

(davamı 9-cu səhifədə)

Ədalət zəfər çalacaq...

ması milli ədalətin təntənəsi deməkdir.

Məsələnin yalnız hüquqi tərəfi deyil, həm də mənəvi tərəfi var. Bu, yalnız Qərbi azərbaycanlıların yurdlarına geri dönmə arzusuyla bitmir, eyni zamanda bir millətin tarixi ədalətə qovuşması uğrunda mübarizəsidir. Bu mübarizə sadəcə Azərbaycan dövlətinin prioritetlərindən biri deyil, eyni zamanda beynəlxalq aləmin də diqqət yetirməli olduğu insan hüquqları məsələsidir. Bugünkü dünyada ədalət və hüquq normaları hamı üçün bərabər şəkildə təmin edilməlidir. Qərbi azərbaycanlıların yüz ildən çox davam edən ağırlı tarixinin sonu gəlib çıxmalı,

təndaşlıq vermək siyasəti davam etdirilir. Ermənistan bu qaydaları yalnız etnik ermənilərə şamil etməyə çalışır ki, bu da ciddi hüquq pozuntusudur. Bu ölkədə repatriasiya haqqında qanunun hələ də qəbul edilməməsi böyük bir ədalətsizlikdir. Çünki belə bir qanun qəbul olunsaydı, Qərbi azərbaycanlılar da bu hüquqdan faydalana bilərdi. Amma Ermənistan hakimiyyəti bu qanunu yalnız etnik ermənilərin maraqlarına uyğunlaşdırmağa çalışır. Məhz bu səbəbdən Qərbi Azərbaycandan didərgin düşən minlərlə azərbaycanlının öz tarixi yurdlarına qayıdışı hələ də əngəllənir. Ermənistanın baş naziri yanında diasporla iş üzrə baş komissar Zara Sinanyan 2023-cü ilin sonunda verdiyi bəyanatda "Hərbi xidmət haqqında" qanuna edilən dəyişikliklərə toxunaraq diaspor ermənilərinin ölkəyə qayıdışını məhdudlaşdıran problemləri etiraf etmişdi. Onun sözlərinə görə, Ermənistan silahlı qüvvələrində hərbi xidmət etməkdən çəkinən ermənilər faktiki olaraq Ermənistan repatriasiya olmaq istəməyirlər. Onlar üçün Ermənistan nə mənəvi, nə də siyasi baxımdan cazibədar bir ölkə deyil. Ermənistan hökumətinin bu siyasəti nəticəsində "qondarma repatriant" statusu verilən ermənilər Qərbi Azərbaycan ərazilərində məskunlaşdırılırlar. Lakin bu addımın başqa, daha təhlükəli nəticələri də var. Həmin şəxslərin Qərbi Azərbaycan ərazilərinə yerləşdirilməsi Ermənistanın dövlət təhlükəsizliyi və müdafiə qabiliyyəti üçün ciddi bir təhdid yaradır.

(əvvəli 1-ci səhifədə) 1905-ci ildən etibarən bu təzyiqlərin kütləvi hal alması isə heç də təsadüf deyildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti

torpaqlarından qovulması ilə bərabər, həmin ərazilərdəki bütün coğrafi adların erməniləşdirilməsi prosesi başlandı. Tarixi abidələr dağıdıl-

yəti bu ədalətsizliyin qarşısını almağa çalışsa da, bolşevik Rusiyasının ermənilərə verdiyi dəstək bu mübarizəni boğdu. Nəticədə 1920-ci il işğalı Qərbi azərbaycanlıların öz yurdlarına qayıtmaq ümidlərini sarsıtdı. SSRİ dövründə qısa müddət ərzində bəzi azərbaycanlılar geri dönməyə nail oldu.

İlk deportasiya dalğası 1905-1920-ci illərdə baş vermişdi, lakin bu, yalnız başlanğıc idi. Qərbi azərbaycanlıların öz tarixi torpaqlarından sürgün olunmasının ikinci böyük mərhələsi 1948-1953-cü illərdə həyata keçirildi. SSRİ-nin o vaxtkı rəhbəri İ. Stalinin göstərişi ilə həyata keçirilən bu cinayət millətimize qarşı yönəlmiş ən böyük haqsızlıqlardan biri oldu. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Stalin Azərbaycanda və Cənubi Qafqazda yaşayan azərbaycanlıların məcburi köçürülməsi barədə əmr verdi. Stalin üçün bu, böyük bir təhlükə idi. O, Azərbaycan xalqının Türkiyə və İranla olan tarixi və mədəni əlaqələrindən qorxurdu. Azərbaycanlıların türk kimliyi və bu regionda güclü milli birləşmənin, sovet imperiyasının hakimiyyətini sarsıdan amillərdən biri hesab olunurdu. Buna görə də Stalin çıxış yolunu Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlıların kütləvi şəkildə öz yurdlarından sürgün edilməsində, onlara "nəzarət olunması" üçün Mərkəzi Asiyaya köçürülməsində gördü. Bu, azərbaycanlıların milli kimliyini qırmaq və onların tarixi yaddaşlarını silmək cəhdi idi.

Sözgedən cinayətlərin növbəti mərhələsi isə 1988-1992-ci illərdə yaşandı. Keçmiş İttifaqın çökmə dövründə tarix təkrarlandı, yüz minlərlə azərbaycanlı öz torpaqlarından zorla qovuldu. Azərbaycanlıların minillik yurdlarına edilən bu hücumlar tarixin ən ağır və qanlı faciələrindən biri kimi yadda qalıb. Bu kütləvi deportasiyalar sadəcə əhali dəyişikliklərinə səbəb olmadı, əslində bu, bütöv bir mədəniyyətin məhv edilməsi, bir millətin tarixinin silinməsi üçün planlaşdırılmış addım idi. Çar Rusiyası dövründə başlayan bu cinayət, Stalin diktaturasının güclənməsi ilə davam etdirildi və sovetlərin çöküşü ilə yeni bir mərhələyə qədəm qoydu.

Bu üç mərhələnin hər biri deportasiya üçün optimal şərait yaradı. Amma bu cinayətlər yalnız əhəlinin yer dəyişməsi ilə məhdudlaşmadı. Qərbi azərbaycanlıların

dı, kəndlər və şəhərlər öz adlarını itirdi. SSRİ Nazirlər Kabinetinin çoxsaylı sərəncamları ilə iki mindən çox ad dəyişdirildi. Bu, Moskvanın və ermənilərin birgə həyata keçirdiyi genişmiqyaslı mədəni soyqırımın bariz nümunəsidir. Sözgedən hadisələr bir millətin tarixini yox etmək cəhdlərindən başqa bir şey deyildi. Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən bu siyasət üç mərhələdə başa çatdırıldı. Ermənilərin planı sadə idi: etnik azərbaycanlıları öz ata-baba torpaqlarından zorla qovmaq və bu əraziləri öz mülkiyyətinə keçirmək. Təəssüf ki, bu mənfur plan reallaşdırdı və minlərlə Qərbi azərbaycanlı tarixi yurdlarından didərgin düşdü. Xüsusilə Zəngəzur bölgəsi prosesin mərkəzində dayanan ərazilərdən biri idi.

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra dünya dəyişdi. İnsan hüquqları, azadlıq və ədalət anlayışları beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə çevrildi. Ancaq təəssüf ki, bu universal dəyərlər Qərbi azərbaycanlılar üçün hələ də reallığa çevrilməyib. Yüz ildən artıqdır ki, onların hüquqları kobud şəkildə pozulub. Qərbi azərbaycanlılar öz evlərindən, mülklərindən, ən əsası isə öz doğma yurdlarından məhrum ediliblər. Bu haqsızlıq son 35 ildə daha da dərinləşib və təxminən 300 min Qərbi azərbaycanlının vətəndaş, etnik və mülkiyyət hüquqları pozulub. Bu gün dünyada insan hüquqlarının qorunması prioritet məsələlərdən biri kimi qəbul olunsaydı, Qərbi azərbaycanlıların pozulan hüquqları hələ də öz həllini tapmayıb. Lakin Azərbaycanın bu məsələyə olan yanaşması və dövlətin Qərbi azərbaycanlıların hüquqlarının bərpası istiqamətində göstərdiyi səylər yeni ümidlər yaradır. Azərbaycan dövləti üçün Qərbi azərbaycanlıların tarixi yurdlarına geri dönməsi, onların hüquqlarının bərpə olun-

onların pozulmuş hüquqları bərpə edilməlidir. Vətən həsrəti, milli kimlik və tarixini qorumaq istəyi Qərbi azərbaycanlıların qəlbində alovlanmaqda davam edir. Azərbaycan dövləti bu mübarizədə Qərbi azərbaycanlıların yanında duraraq onların hüquqlarının bərpə olunmasını özünün əsas prioritetlərindən biri kimi müəyyən edib. Bu gün də Azərbaycan xalqı öz tarixini, mədəniyyətini və torpaqlarını qorumaq uğrunda mübarizəsini davam etdirir. Qərbi azərbaycanlılar torpaqlarına bağlılıqdan əl çəkmədimilər və bu gün də doğma yurdlarına qayıtmaq ümidi ilə yaşayırlar. Tarix unudulmazdır, vətən həsrəti isə heç vaxt bitməyəcək. Qərbi azərbaycanlıların yüz illər boyu çəkdiyi əziyyət cəzasız qalmamalı, hüquqları bərpə olunmalıdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Aşıq Ələsgərin abidəsinin açılış mərasimində çıxışı zamanı bu məsələni bir daha diqqətə çatdırıb: "Üçüncü etnik təmizləmə dalğasına məruz qalmış Qərbi azərbaycanlılar öz dədə-baba torpaqlarına qayıdacaqlar". Dövlət başçısı, eyni zamanda XX əsrdə azərbaycanlıların məruz qaldığı deportasiyalar haqqında danışdı: "1918-ci ildə birinci, 1940-50-ci illərdə ikinci və 1980-ci illərin sonları - 1990-cı illərin əvvəllərində üçüncü deportasiya baş verib. İki deportasiyadan müəyyən müddətdən sonra Azərbaycan xalqı öz dədə-baba torpaqlarına qayıtmış, yeni hamısı olmasa da böyük bir qisim qayıdıb. Bu, bizdə haqlı olaraq əminlik yaradır ki, üçüncü etnik təmizləmə dalğasına məruz qalmış Qərbi azərbaycanlılar öz dədə-baba torpaqlarına qayıdacaqlar".

Bir məqamı da qeyd edək ki, hazırda repatriasiya mövzusu bu gün ən çox müzakirə olunan mövzulardan biridir. Ermənistanın xaricdən gələn etnik ermənilərə və-

Qərbi azərbaycanlıların repatriasiyası mövzusunda gəldikdə isə cəmiyyətin müəyyən dairələrində bu, müxtəlif yanlış təfsirlərə səbəb olur. Bir çoxları prosesin Ermənistanla qarşı ərazi iddiası kimi təqdim edilməsini məqsəduyğun hesab edir. Halbuki gerçək tamamilə fərqlidir və daha dərinlidir. Buradakı məsələ 300 min nəfər azərbaycanlının qanunsuz şəkildə pozulmuş mülkiyyət hüquqlarının bərpasıdır. Bu hüquqların təmin edilməsi isə onların doğma torpaqlarına qayıdış hüququnu tanımaqla mümkün ola bilər. Bu gün onların haqlı tələbini Ermənistanla bağlı ərazi iddiası kimi qiymətləndirmək faktları təhrif etməkdən başqa bir şey deyil. Qərbi azərbaycanlıların repatriasiya haqqı bəşəri hüququn ən təməl prinsiplərinə əsaslanır - mülkiyyətə sahib olmaq və məskunlaşmaq hüququna. Bu qayıdış həm də bölgədə uzunmüddətli sülh və sabitlik üçün vacib şərtlərdən biridir. Regionda davamlı sülhə nail olmaq üçün onların hüquqlarının bərpası əsas faktorlardan biri kimi çıxış edir. Qərbi azərbaycanlıların repatriasiyası iki ölkə arasında qarşılıqlı etimadın qurulması və normalaşma prosesinin bir hissəsi kimi, sülh sazişinin imzalanmasına yönəldilmiş əsas məqamdır. Bu baxımdan, repatriasiya məsələsini siyasi manipulyasiya vasitəsinə çevirmək əvəzinə, öz tarixi ədalətin bərpası və gələcəyə doğru atılan addım kimi qəbul etmək lazımdır.

Nəzrin ELDARQIZI,
"Respublika".